

Маніторынг гістарычнай палітыкі

(жнівень – кастрычнік 2022)

Аляксей Ластоўскі

Агляд падрыхтаваны ў межах маніторынга гістарычнай палітыкі, які ажыццяўляецца Інстытутам “Палітычная сфера”

Урок гісторыі ад Лукашэнкі

Як адзначалася ў папярэдніх выпусках маніторынга, выбух палітычных пратэстаў у Беларусі ў 2020 годзе беларускімі ўладамі быў успрыняты і як параза папярэдняй прапагандысцкай палітыкі, недастатковая эфектыўнасць у правільным тлумачэнні каштоўнасцей і каардынат, асабліва для маладога пакалення. У якасці інструмента выпраўлення сітуацыя была абраная актыўная гістарычная палітыка, якая ў значнай ступені па меркаванню ўладаў павінна быць рэалізаванай і праз школьную і ўніверсітэцкую адукацыю.

Вялікая стаўка была зроблена на пачатак навучальнага года, які ў Беларусі традыцыйна пачынаецца з 1 верасня. На гэтую дату былі прымеркаваныя дзве важныя падзеі, якія заслугоўваюць асобнага аналіза: правядзенне адкрытага ўрока гісторыі (з шырокай анлайн-трансляцыяй) Аляксандрам Лукашэнка і пераход да навучання “Гісторыі беларускай дзяржаўнасці” як абавязковага курса ва ўсіх установах вышэйшай адукацыі (на аналізе падручніка мы спынімся падрабязней ніжэй).

Упершыню за ўсе доўгія гады свайго кіравання Лукашэнка скарыстаў такі фармат – адкрыты ўрок гісторыі, які трансляваўся на дзяржаўным тэлебачанні і анлайн на ютуб-канале АНТ¹. Таксама вядома, што ў школах і ўніверсітэтах быў арганізаваны масавы прагляд гэтага ўрока. Праўда, сціплая ацэнка Лукашэнкі, што гэты ўрок адначасова праглядаюць “дзiesiąткі мільёнаў” глядачоў, яўна выглядае надзвычай завышанай. Але гэта быў своеаблівы эксперымент, пераход да больш адкрытага фармату гутаркі, які характэрны для эпохі сацыяльных сетак, праўда, цяжкі для рэалізацыі і кантролю з боку дзяржаўнай бюракратычнай машыны.

Новым для Лукашэнкі выглядала і тое, што пасля невялікай прэлюдыі ўрок па сутнасці пачаўся са стадыі пытанняў да публікі, якая пераважна складалася з вучэбнай моладзі, якая адмыслова была падабранай да гэтай сустрэчы і прайшла праз ідэалагічныя фільтры. Што цікава, ужо на гэтай стадыі адбыўся першы збой, калі на заклад ва аўдыторыю, чым з беларускай гісторыі можна ганарыцца незапланавана адгукнуўся кадэт Захар Аўчыннікаў. Малады хлопец апроч нейтральных постацей Францыска Скарыны і Еўфрасінні Полацкай згадаў сярод славетых землякоў Генрыха Дмахоўскага і Ігната Дамейку, якія з-за сваёй антырасійскай актыўнасці (у выпадку Дмахоўскага – удзел у антырасійскім паўстанні) былі змушаны пакінуць краіну і падацца ў палітычную эміграцыю. Таксама з вуснаў Аўчыннікава прагучаў нехарактэрны для дзяржаўнай інтэрпрэтацыі падзей Вялікай Айчыннай вайны тэзіс, што гэта была трагедыя, калі беларусы забівалі другіх беларусаў, а пры ацэнцы савецкага перыяду былі згаданыя неабгрунтаваныя сталінскія рэпрэсіі. У дадзеным выпадку гэты незапланаваны выступ цікавы дэманстрацыяй, што дзяржаўнай прапагандысцкай машыне не ўдалося паставіць

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=rMH1O6QY1mY>

пад поўны кантроль гістарычную свядомасць маладога пакалення, якое спакойна можа браць інфармацыю з іншых крыніц, доступ да якіх абмежаваць практычна немагчыма. Таксама ўжо ў апошняй стадыі ўрока (пытанні аўдыторыі) прагучала зноў “няёмкае” пытанне пра тое, што дзяржаўным крыніцам інфармацыі немагчыма давяраць.

Што ж датычыць той версіі гісторыі Беларусі, якая была агучанай Лукашэнка (і якая фактычна праз гэтую падачу становіцца своеасаблівым нарматывам для далейшага выкладання гісторыі), то нейкіх асаблівых сюрпрызаў там чакаць не давялося. Але агучым асноўныя тэзісы:

1) Гісторыя Беларусі ўспрымаецца як максімальна завязаная на актуальныя нацыянальныя інтарэсы, якія аўтаматычна атаясамляюцца з інтарэсамі беларускай дзяржавы, яе асноўная задача – выхаванне патрыётаў, якія гатовы са зброяй у руках абараняць гэтую дзяржаву;

2) Гісторыя разглядаецца як адвечная барацьба “нашых” з “ворагамі”, якая адбываецца праз розныя гістарычныя перыяды. Для Лукашэнкі “нашы” – гэта ўсходнеславянскія народы (беларусы, рускія, украінцы), адвечны вораг – гэта калектывны Запад, які ставіць сваёй задачай падпарадкаванне і знішчэнне “нашых”. У розныя часы планы падпарадкаваць і знішчыць Беларусь (і іншыя ўсходнеславянскія народы) рэалізоўвалі то палякі (“*им была нужна наша земля. Эта идея до сих пор будоражит умы польских элит*”²), то нацысты, якія насамрэч былі кіраваньня заходнімі элітамі (“*западные демократии вырастили нацистского монстра - фашистскую Германию*”).

3) Фактычна зверху становіцца замацаванай версія, што Вялікае Княства Літоўскае было беларускай дзяржавай, такім чынам, гіпербалізуецца прабеларуская версія, якая выкарыстоўвалася ў апошняй хвалі падручнікаў па гісторыі Беларусі. Набор аргументаў пры гэтым з’ўляецца досыць стандартным: “*Язык - наш. На нем же написана конституция - Статут. Главенствующая вера - православие. Территория - белорусские, украинские и частично русские земли. Причем белорусские земли и белорусский этнос были государственнообразующие. Народ - более 80% наш. Это славяне*”³.

4) Цалкам прадказальным становіцца пазітыўная ацэнка знаходжаньня беларускіх земляў у складзе Расійскай імперыі і націск на дасягненні савецкага часу. Пры апісанні перыяду Вялікай Айчыннай вайны галоўны націск робіцца на генацыд мірнага насельніцтва.

Новая версія “Гісторыі беларускай дзяржаўнасці”

Таксама нарэшце з гэтага навучальнага года абяцаюць запусціць у сістэму адукацыі новы падручнік па “Гісторыі беларускай дзяржаўнасці”, які ўжо доўгі час рыхтаваўся камандай гісторыкаў пад кіраўніцтвам Ігара Марзалюка. Выпуск гэтага падручніка неаднаразова адкладваўся, шлях яго быў досыць складаным, асабліва ў супрацьстаянні з Інстытутам гісторыі НАН Беларусі, які адстойваў сваю версію гісторыі беларускай дзяржаўнасці. Тым не менш, Марзалюк карыстаецца асабістым патранажам Лукашэнкі, таму гэтыя перашкоды былі адоленыя.

Пры тым, што сам падручнік ніякім чынам не адаптаваны пад педагагічныя мэты, надзвычай цікавым выглядае, якім чынам там перадаецца агульная канцэпцыя беларускай гісторыі. Агулам, хоць падручнік напісаны камандай аўтарай, але на ім заўважны моцны

² <https://president.gov.by/ru/events/otkrytyy-urok-istoricheskaya-pamyat-doroga-v-budushchee>

³ Там жа

адбітак поглядаў Ігара Марзалюка, ужо раней агучаныя ім канцэпцыі тут яўна дамініруюць.

Цалкам прадказальна, што за аснову гістарычнай інтэрпрэтацыі быў узяты дзяржавацэнтрычны падыход, калі ўся гісторыя прачытваецца як паступовае станаўленне і афармленне інстытутаў беларускай дзяржаўнасці. У такім прэзентысцкім падыходзе нават фармаванне кulta вялікага князя Вітаўта з'яўляецца перадумовай для стварэння інстытута моцнага прэзідэнцтва, паны-рада становяцца прататыпам беларускага парламента і г.д.

Пры гэтым заўважны моцны “славянафільскі” зрух, Беларусь абвешчаецца прарадзімай славян, зноў Старажытная Русь паўстае як агульная калыска ўсходніх славян, зноў аднаўляецца пра гістарычнае адзінства лёсаў усходніх славян. Гісторыя Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай разглядаецца выключна праз прызму праваслаўнага насельніцтва, якое захоўвала памяць пра адзінства Кіеўскай Русі. Фактычна значная частка падручніка і прысвечана гэтай тэматыцы, што цалкам супадае з навуковымі зацікаўленасцямі Ігара Марзалюка.

Пры тым, што гісторыя Полацкага княства і Літоўскай Русі падаецца вельмі падрабязна, многія гістарычныя перыяды тут папросту знікаюць. Асабліва дзіўным падаецца адсутнасць у падручніку гісторыі Заходняй Беларусі ў міжваеннай польскай дзяржаве.

Але надзвычайная ўвага надаецца дзейнасці беларускіх калабарацыяністаў падчас Другой сусветнай вайны, фактычна, з-за гэтага ў цяні застаюцца нават вайсковыя дзеянні на тэрыторыі Беларусі ці партызанская актыўнасць, якія падаюцца вельмі схематычна. Затое шмат намаганняў аўтары падручніка робяць, каб максімальна дыскрэдытаваць калабарацыяністаў, фактычна гэтыя звесткі падаюцца ў ключы следчых справаў і ніяк не адпавядаюць навуковым стандартам. Такі ж аднабок тон узяты і пры адлюстраванні дзейнасці Арміі Краёвай на Беларусі, калі некалькі аднабакова інтэрпрэтаваных фактаў становяцца падставай да абвінавачвання гэтай арганізацыі ў генацыдзе беларускага народа.

Пры такой доўгай падрыхтоўцы падручнік атрымаўся яўна сырым, далёкім ад навуковых і педагагічных стандартаў, але відавочна, на бліжэйшую будучыню будзе вызначаць канцэптальныя рамкі гістарычнай палітыкі ў Беларусі.

Дапамога расійскіх “сяброў”

І, нарэшце, трэба адзначыць тэндэнцыю ўзмацнення расійскага гістарычнага ўплыву ў Беларусі.

Гэта можа даваць канкрэтныя вынікі для рэвізіі гістарычнага наратыва ў Беларусі. Так, доўгі час шла барацьба за тое, каб вайну 1812 года не называць “Айчыннай”, што было зроблена намаганнямі Інстытута гісторыі НАН Беларусі. Фактычна мова шла пра афармленне гістарычнай суб’ектнасці. Гэта выклікала моцнае абурэнне з расійскага боку, публічныя дэкларацыі з боку расійскіх дыпламатаў і г.д. Але ва ўмовах напружанасці ў беларуска-расійскіх дачыненнях гэтыя пратэсты можна было ігнараваць ці інструментальна выкарыстоўваць.

Але з 2020 года мы назіраем моцнае нарастанне залежнасці беларускіх уладаў ад расійскага боку, што фактычна вядзе і да значнага зніжэння ступені суверэннасці. Гэта мае наступствы і для гістарычнага наратыва, фактычна мы бачым тут зробленую саступку

расійскаму баку. Зноў жа, публічна санкцыянаваная гэта змена была на адкрытым уроку гісторыі Аляксандра Лукашэнкі, пра які мова шла вышэй: “Но наши предки воевали не за Речь Посполитую, а за свое Отечество вместе с русской армией. И эта война для нас и для русских - отечественная, что бы там ни говорили либеральные прозападные историки”⁴.

Фактычна мова ідзе пра апублічванне рашэння, якое было прынятае раней і пад якое стала актыўна працаваць вытворчасць гістарычнай веды і публічная гісторыя ў Беларусі. Так, 8-ы нумар за 2022 год “Беларускага гістарычнага часопіса” быў тэматычна ўжо прысвечаны “210-годдзю Айчыннай вайны 1812 года” і ва ўсіх матэрыялах гэтага часопіса ўжо нарматыўна замацаванне вызначэнне “Айчыннай вайны 1812 года”. Можна прадказваць, што і надалей ва ўсіх афіцыйных публікацыях адбудзецца адкат да навязанага расійскім бокам тэрміну. Назва стала пашырацца не толькі ў полі афіцыйнай гістарыяграфіі, так, на пачатку кастрычніка 2020 года ў Полацку адбылася рэканструкцыя баёў за горад паміж расійскай і французскай арміяй, з актыўным удзелам расійскіх рэканструктараў, і ўсё гэта мерапрыемства ўжо адбывалася пад эгідай “Айчыннай вайны 1812 года”⁵.

Агулам Полацк за апошні год стаў месцам для актыўнага прасоўвання ідэалаў “рускага міра”, чаму шмат у чым паспрыяла актыўнасць рэктара Алега Раманава, вядомага сваімі рускаміраўскімі поглядамі, які ўлетку пайшоў на падвышэнне ў якасці кіраўніка галоўнай масавай прадзяржаўнай грамадскай арганізацыі “Белая Русь”. Калі фактычна правалілася ініцыятыва па правядзенню ў Смаленску напачатку верасня буйной расійска-беларускай навуковай канферэнцыі, прысвечанай 250-годдзю першага падзела Рэчы Паспалітай (паводле неафіцыйнай інфармацыі, з-за таго, што не падаліся беларускія гісторыкі), то новай пляцоўкай быў абраны Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, дзе ў максімальна сціслы тэрмін была падрыхтаваная і праведзеная канферэнцыя⁶. У дадзеным выпадку цікава, што рэгіянальная навуковая канферэнцыя набыла такое значэнне, што адмыслова да ўдзельнікаў звярнуўся міністр замежных спраў Расіі Сяргей Лаўроў, які афіцыйна агучыў поўнае вяртанне да імперскай рыторыкі ў абгрунтаванні падзелаў: “*Это epochальное событие предопределило не только судьбу нашего общего с Белоруссией Отечества, но и ход европейской истории. В Российскую империю вернулись исконно православные земли, население которых на протяжении нескольких столетий подвергалось искусственной колонизации*”⁷. Пры тым, што ў мерапрыемстве бралі актыўны ўдзел галоўныя агенты беларускай гістарычнай палітыкі (Ігар Марзалюк, Вадзім Гігін), але рэакцыя беларускіх гісторыкаў на такое аднаўленне агрэсіўнага імперскага наратыву была вельмі стрыманай. Яшчэ адна канферэнцыя па ініцыятывае расійскага боку была праведзена ў Інстытуце гісторыі, і прысвечана становішчу сялян у XVIII-XIX стагоддзях, галоўнай задачай было пастаўлена зноў вярнуцца да савецкага клішэ пра польскі панскі прыгнёт беларускіх сялян.

Таксама добра вядомы па папярэдніх выпусках маніторынку расійскі гісторык Аляксандр Дзюкаў, прэзентаваў ў верасні сваю новую кнігу (па аб’ёму больш падобную на брашуру) у Інстытуце гісторыі НАН Беларусі (пры гэтым дзяржаўныя СМІ зрабілі з гэтага медыя-сенсацыю). Уведзеныя ў зварот важныя дакументы, якія і дазваляюць ўдакладніць даціроўку “Лістоў з-пад шыбеніцы” (але пра тое, што яны маглі быць напісанымі не ў турме, а перад арыштам ужо даўно абмяркоўвалася беларускімі гісторыкамі), і апошні ліст

⁴ <https://president.gov.by/ru/events/otkrytyy-urok-istoricheskaya-pamyat-doroga-v-budushchee>

⁵ <https://www.pvestnik.by/?p=91937>

⁶ <https://www.psu.by/ru/novosti/sobytiya/predstavitel'naya-konferentsiya-v-universitete-2>

⁷ <https://rossaprimavera.ru/news/8d45eb89>

Каліноўскага, накіраваны да сваёй каханкі Марыі Ямант. Але бачым ненавуковую і тэндэнцыйную інтэрпрэтацыю знаходак, з выкарыстаннем слоў "подложные", "фальсификация" і г.д. Пры гэтым галоўны націск быў зроблены на тое, каб прадэманстраваць, што выкарыстаная ў апошнім лісце з турмы польская мова да каханкі дазваляе перагледзець пытанне пра індывідуальную ідэнтычнасць Кастуся Каліноўскага як цалкам "польскую".

У сувязі з такім падвышэннем цікаўнасці не здзіўляе з расійскага боку, што з'явіўся анонс фестываля пад шматаб'яцальнай назвай "Единство народов Беларуси и России: многовековая история", які плануець правесці ў Мінску 10 снежня. Фактычна стаўка робіцца на максімальную папулярызаваную прарасійскага гістарычнага наратыва ў Беларусі.